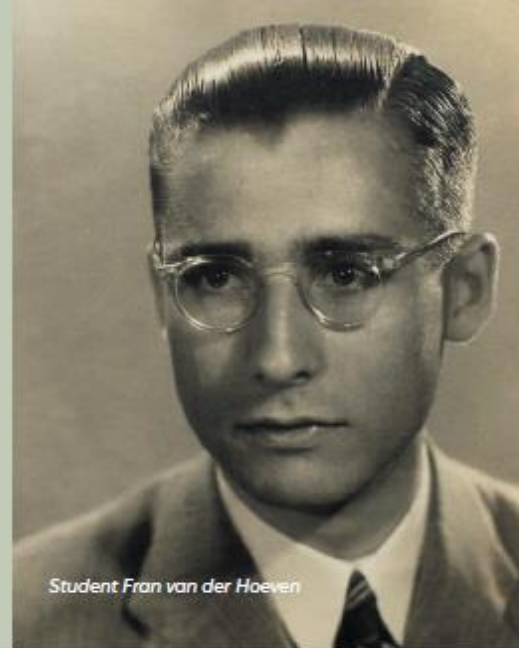

DE ALKMAARSE PSYCHIATER EN NEUROLOOG FRAN M.M. VAN DER HOEVEN

Lucas van der Hoeven

Student Fran van der Hoeven

Tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw kende de geestelijke gezondheidszorg slechts een beperkt scala aan behandelingen terwijl bovendien maar weinig specifieke geneesmiddelen beschikbaar waren. Pas met het grootschalige gebruik van psychofarmaca eind jaren zestig kwam daar verandering in. Hoe heeft de Alkmaarse psychiater en neuroloog Van der Hoeven dit ervaren?

OPLEIDINGEN 1925 - 1945

Mijn vader, Fran van der Hoeven, werd op 23 september 1919 in Den Haag geboren. In 1936 begon hij, als 16-jarige spoorstudent, aan zijn studie geneeskunde in Leiden.

Omdat op 26 november 1940 de Universiteit van Leiden haar poorten sloot, vervolgde hij zijn studie aan de Gemeente Universiteit in Amsterdam.

Vanaf 1 november 1943 was hij als coassistent werkzaam op de vrouwenafdeling van de psychiatrische inrichting Huize Voorburg in Vught.

Uit zijn brief aan zijn verloofde van 6 november 1943
We hebben een zeer interessante afdeling met allerlei verschillende gevallen; een dagverblijf voor rustigen, een voor onrustige vrouwen, een zaal met toeval-lijdsters, een zaal met bedverpleging annex badkamer met de permanente baden en een ziekenzaal. En dan is er een gang met een rij kamertjes die gebruikt worden voor totaal onhandelbare, agressieve patiënten, die gevaarlijk zijn. Die gang is wel het verschrikkelijkste van wat ik hier zag; het is meer dierlijk dan menselijk, meer verschrikkelijk dan al het andere.

De Reinier van Arkel, een inrichting in Den Bosch, waarvan Huize Voorburg een onderdeel vormde, kreeg vanaf 1943 te maken met een verdubbeling van het aantal patiënten. Dit was een gevolg van de overplaatsing van patiënten en personeel vanuit Santpoort en Heiloo wegens de aanleg van de Atlantikwall.

Uit zijn brief van 3 september 1944

Momenteel enige honderden bommenwerpers duidelijk te zien boven ons terrein; de lucht vol met strepen een schitterend gezicht. Het dovert van het motorgeronk, 't huis staat te trillen.

In de winter van 1944-45 verbleef mijn vader in het bevrijde 's Hertogenbosch terwijl zijn verloofde in het bezette Rotterdam woonde. Bijna zeven maanden was het onmogelijk elkaar te schrijven of te bellen. Pas in mei 1945 kon hij haar schrijven over wat er die afgelopen maanden had plaatsgevonden.

Uit zijn brief van 5 mei 1945

We werden op de 25^e October bevrijd. Drie nachten lagen we onder hevig granaatvuur; door een twaalfal inslagen van granaten werden twee Zusters gedood en

een tiental mensen gewond. Toen de Engelsen er eindelijk waren is er nog een volle dag rondom het huis gevochten en toen trokken de Duitsers terug. We waren bevrijd en ik voelde me tot het leven terugkeren. Geen elektriciteit, geen verwarming. Het leven wilde zijn loop hernemen, tot de VI's kwamen, die maandenlang hierover zijn komen tuffen. Het was een beroerde tijd. Aanvankelijk kon ik er goed tegen, maar op 21 Februari viel er een bom midden op het gebouw (op mijn afdeling St. Cathrien).

OPLEIDINGEN 1945 – 1950

Vanaf 1946 was hij selectie-officier in zijn diensttijd. Hij diende 'wankelmoedige' soldaten te keuren, die naar Nederlands-Indië werden gestuurd. Tegelijkertijd kon hij in Nijmegen zijn specialistenopleiding voortzetten bij prof. Prick, die colleges gaf over het zenuwstelsel, psychopathologie en klinische psychologie. Mijn vader verloofde zich in 1942 met Wilhelmina Louise Sadée (Rotterdam 08-06-1918 – Heiloo 09-09-2009). Zij hadden elkaar in 1938 leren kennen, maar door de oorlog, zijn studieverplichtingen en haar werkzaamheden voor de UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Agency) in Regensburg, konden zij pas in april 1947 in het huwelijk treden.

Eind 1949 werd hij erkend als medisch specialist en ingeschreven in het NMG-register². Begin maart 1950 vestigde hij zich in Alkmaar als eerste r.k. psychiater en neuroloog met een eigen praktijk voor particuliere- en ziekenfondspatiënten. Mogelijk had psychiater Barnhorn, die tijdens de oorlog in het Sint-Elisabeth Ziekenhuis werkte, hem geattendeerd op de vacature. Barnhorn was zijn meerdere geweest tijdens zijn diensttijd tussen 1946 en 1947. Mijn vader was voornamelijk verbonden aan het R.K. Elisabeth Ziekenhuis van de zusters Augustinessen in Alkmaar, daarnaast verving hij psychiater Appelman wel eens in het neutrale Centraal Ziekenhuis. Ook werkte hij in de Sint-Willibrordusstichting in Heiloo en verder was hij als forensisch psychiater verbonden aan de

rechtbank van Alkmaar. Tussen 1950 en 1958 was zijn praktijk gevestigd op Emmastraat 19. Daarna werd de praktijk voortgezet in het huis van huisarts en latere ziekenhuisdirecteur G. Sluijmer op Emmastraat 16 en wel tot 31 mei 1961.

SINT ELISABETH ZIEKENHUIS³

Op 27 december 1897 werd het Sint Elisabeth Gesticht aan de Emmastraat geopend. Het ziekenhuisje telde 24 bedden; voor de verzorging waren zes zusters van de congregatie van Augustinessen van Barmhartigheid aangetrokken. In 1898 namen zij 151 patiënten op en werden er 98 operaties uitgevoerd. Ook niet-katholieken werden opgenomen, zoals tijdens de tyfusepidemie in 1901. Al in 1906 beschikte het gesticht over een zenuw-paviljoen. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verhinderde een verdere uitbreiding, maar in 1925 kon het bestuur drie hectaren grond aan de Van Everdingenstraat aankopen. Architect Jan Stuyt tekende het ontwerp voor een ziekenhuis met 160 bedden en in 1927 werd het nieuwe St. Elisabeth Ziekenhuis geopend.

Fran en Wil in 1946

De nieuwbouwplannen konden niet op ieders waardering rekenen. Zo liet dominee J. Baar een waarschuwend geluid horen: 'De R.K. ziekenverpleging zoekt, evenals de zending bij de inboorlingen, eerst contact door geneesmiddelen. Zij is dus vóór alles geloofspropaganda.' De Alkmaarse medici distantieerden zich overigens van dergelijke insinuaties. Vooral het optreden van chirurg J.M. van Dam (1880 – 1937) zorgde voor een verzoening tussen de denominaties. Het Elisabeth werd voor f. 800.000 (nu € 6.780.450) gebouwd. In reactie op dit prachtige ziekenhuis vond het niet-katholieke deel van de bevolking in de leegstaande Cadettenschool aan de Wilhelminalaan in 1929 een fraai onderkomen voor een neutraal ziekenhuis ter vervanging van het in slechte staat verkerende Stadsziekenhuis aan de Paternosterstraat. Dit werd het 'Centraal neutraal ziekenhuis met klassenverpleging', later vereenvoudigd tot Centraal Ziekenhuis.

Op 18 juli 1927 zegende en opende de Haarlemse bisschop A.J. Callier de nieuwbouw met de woorden: 'Dit is geen ziekenhuis maar een ziekenpaleis.' Een jaar later op 14 juli 1928 werd het nieuwe zenuwpaviljoen ingewijd. Daarna volgden de kraam-, de besmettelijke ziekten- en de kinderafdeling. Volgens de toenmalige geneesheer-directeur Jungerhans zou het wezenlijke verschil tussen beide ziekenhuizen eruit bestaan, dat het aantal genezingen van de zieken in het Elisabeth groter zou zijn dan in het Centraal, vanwege 'de inspiratie die van de katholieke levensbeschouwing uitgaat'.

Fran en Wil in 1947

Op zon- en feestdagen kampte het Centraal nog wel eens met personeelsproblemen en als gevolg hiervan werden dan doodzieke patiënten naar het Elisabeth gebracht. Zusters waren immers altijd aan het werk, zij hadden nooit vrij. De zusters kwamen vrijwel nooit buiten hun eigen voordeur, de ziekenverzorging vormde een deel van het kloosterleven.

In de Tweede Wereldoorlog bood het ziekenhuis medische zorg en onderdak aan joden en gewonde verzetsstrijders die immers niet terecht konden in het door de Duitsers gecontroleerde Centraal Ziekenhuis. Bovendien was in één van de kamers van de nonnen een illegale zender gehuisvest (cel 209) van waaruit honderden berichten van en naar Engeland verzonden werden.

Het was uiteraard een moeilijke tijd. Zo werd de verzetsman dokter Haverkamp gefusilleerd en heerste er gebrek aan voedsel en energie. Ondanks alles nam het aantal behandelingen toe van 3.563 in 1941 naar 4.600 in 1943, met een gemiddelde dagelijkse bezetting van 350 patiënten. Zelfs de 'moffenmeiden', die aan gonorrhoe leden, werden opgenomen. Inmiddels was de afdeling zenuwziekten in een apart gebouw gevestigd dat twee verdiepingen telde, namelijk EP1 en EP2. In 1942 werkten

er de psychiaters Hoeneveld en Barnhorn. Ondanks de oorlog gelukte het Barnhorn nieuwe elektroshock-apparatuur aan te schaffen. In dat jaar werden er 2.058 'elektrische' behandelingen uitgevoerd, waarvan 658 elektroshocktherapieën.

EIGEN PRAKTIJK IN ALKMAAR

Van maandag tot en met zaterdag behandelde mijn vader tussen 9 en 12 uur in samenwerking met hoofd-zuster Perseveranda zijn patiënten op de psychiatrische afdeling van het Elisabeth Ziekenhuis. 's Middags had hij zijn eigen praktijk aan huis, waar hij vanaf 14 tot vaak wel 19 uur zo'n 25 of meer particulier- en ziekenfondspatiënten behandelde. Een spreekuur bestond nog niet en dus wachtten vele patiënten lijdzaam hun beurt af in een overvolle en zeer rokerige wachtkamer. Daarna werden eventuele post en telefoontjes afgehandeld en tussen 20 uur en 22 uur kwam dan zijn secretaresse die zijn gedicteerde correspondentie in steno opnam. De brieven met lokale bestemmingen brachten wij, zijn kinderen, dan vaak rond tegen een geringe zakgeldvergoeding. Tja, en dan kon hij soms ook nog voor spoedzaken 's nachts naar het ziekenhuis worden geroepen.

Destijds werkte iedereen zes dagen in de week en door de vele werkuren vergde dat uiterst veel van zijn energie. Met regelmaat ging hij zondagochtend naar de Abdij van de Benedictijnen te Egmond-Binnen waar hij de hoogmis bijwoonde. Soms moesten wij na de dienst op hem wachten, omdat enige monniken hem wilden consulteren. Het celibataire leven viel sommigen erg zwaar.

PROFESSIONELE CONTACTEN

Als dat noodzakelijk was werkte hij met andere disciplines samen. Zo wachtte ik hem, omstreeks 1958, eens op een zondagmiddag op. Mijn vader was door internist De Pont bij een ernstig verwonde patiënt geroepen. Blijkbaar wilde internist De Pont weten of er sprake was van hersendood. Met kinderarts Willy Naessens, gynaecoloog Ad Hoogeveen en Hein Lohman, huisarts in Obdam, onderhield hij belangrijke vriendschaps-, maar ook professionele banden.

BEHANDELINGEN

De ontwikkeling van de psychiatrie omspannt meer dan zes eeuwen. De Reinier van Arkel psychiatrische inrichting in 's Hertogenbosch dateert van 1442. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bestonden 'behandelingen' in psychiatrische inrichtingen veelal uit allerlei

Links F.M.M. van der Hoeven met broer en zus.

in-bedwang-middelen, bad-, slaap-, elektroshock -, of zelfs malariatherapie. Mijn vaders werk aldaar bestond voornamelijk uit het afnemen van korte anamneses, het voorschrijven van psychofarmaca en eventueel laten opnemen van patiënten. Voor langdurige psychoanalytische behandelingen ontbrak het hem aan opleiding. Destijds was de Rooms-Katholieke Kerk gekant tegen het toepassen van psychoanalyse. Die therapie ging uit van het onderkennen van de invloed van het onderbewustzijn - veelal seksuele lusten - op het dagelijks handelen van mensen. Daarom stelden in 1949 katholieke psychiaters de wil van patiënten als centraal uitgangspunt. Dat zou moeten leiden tot het beheersen van onder- en voorbewuste wensen en gedachten. Tot 1953 werden verschillende medicijnen veelal als 'rustgevertjes' gebruikt, maar ook de elektroshocktherapie was in de vijftiger jaren nog steeds een belangrijke therapeutische ingreep bij depressies. Pas in 1960 komt Marplan, een antidepressivum beschikbaar, in 1961 komt Librium, een benzodiazepine, en in 1963 Valium op de medicijnenmarkt. Mede daardoor wordt er een ommekeer mogelijk naar de-institutionalisering en ambulantisering van de patiëntenstroom.

HERINNERINGEN VAN ANDEREN

Mijn vaders assistente op de afdeling psychiatrie van het Elisabeth Ziekenhuis was zuster Perseveranda. Zij beschreef mijn vader als volgt: 'Hij was een beetje ijdel, maar zag er altijd correct uit. Ook kwam hij aanvankelijk wat gereserveerd over, maar dat viel weg als je hem beter

F.M.M. van der Hoeven zittend tweede van rechts, lagerschool 1930 (?)

Emmastraat 16 in aanbouw (omstreeks 1936?)

leerde kennen. Maar hij kon ook kwaad worden, als er zich daartoe een aanleiding voordeed. Hij was weliswaar opgeleid als neuroloog én psychiater, maar hij excelleerde toch vooral in de neurologie.' Zijn collega en vriend, kinderarts Naessens, meende dat 'hij als privépersoon graag aan discussies deelnam, maar tijdens zijn werkzame uren stiller en introvert was. Maar hij formuleerde wel helder, bondig en precies'.

Mijn broer Fran van der Hoeven herinnert zich: 'Als het tijdens het eten wel eens over patiënten ging, was dat duidelijk niet voor onze oren bestemd. Dan schakelden mijn ouders over in de Engelse taal. Ook gaf mijn vader mij het gevoel dat wij ons niet met de patiënten in de wachtkamer mochten bezighouden. En dat zij zelf ook liever anoniem wilden blijven.'

VERONGELUKT

Onze ouders gingen éénmaal in het voorjaar zonder kinderen op een buitenlandse vakantie. In mei 1961 waren zij onderweg naar Portugal. Bij Burgos in Spanje werd er aan de weg gewerkt. Het verkeer op hun weghelft werd over één baan geleid. Desalniettemin kwam een spookrijder hen tegemoet met als gevolg een frontale botsing. Onze vader overleefde het ongeluk niet. Onze moeder werd zwaargewond naar een ziekenhuis vervoerd. Na twee maanden in coma en vervolgens met blijvende, ernstig fysieke letsels, wist zij toch hun zeven

kinderen naar de volwassenheid te begeleiden.

Vanaf 1961 tot 1977 nam psychiater J.J.W. van Kemenade de praktijk van mijn vader over en vestigde zich op Emmastraat 16. Ook verbond hij zich aan het St. Elisabeth Ziekenhuis.

FUSIE

Vanaf 1963 vond er overleg plaats tussen het bestuur van het Elisabeth Ziekenhuis en psychiater De Smet, de directeur van de Willibrordus Stichting in Heiloo, om te komen tot een gezamenlijke polikliniek in het Elisabeth. Maar pas in 1979 werd overeenstemming bereikt over de oprichting van een PAAZ (Psychiatrische Afdeling Algemene Ziekenhuis). Aan psychiater Creutzberg werd de leiding van deze instelling toevertrouwd. Het PAAZ werd gevestigd in een vleugel die later moest plaatsmaken voor de parkeergarage. Vijf jaar eerder was het Elisabeth gefuseerd met het Centraal Ziekenhuis.

BRONNEN:

1. Stadsarchief 's-Hertogenbosch, NL-HtSA Archiefnummer 1092, Correspondentie Van der Hoeven - Sadée, 1938-1948, invnr. 1092. De originele brieven zijn privébezit van de auteur.
2. Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, nu KNMG.
3. Vis, G.N.M.: '650 jaar ziekenzorg in Alkmaar 1341-1991'; Medisch Centrum Alkmaar, Hilversum, 1991; p. 111 - 144.
4. *Ibidem*, p. 140. Vrij citaat naar zijn rapport/voetnoot 23: Archief MCA, dossier Elisabeth, Vertrouwelijk rapport dr. Jungerhans over open en gesloten systeem, juli 1945.